

Önemini Yitirmiş Yapıların Mimarlık Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi: Safranbolu Örneği *

Evaluation of Buildings That Have Lose Importance with in The Scope of Architectural Tourism: The Case of Safranbolu

ÖZET

Safranbolu'da 2019 yılında yaşanan COVID-19 Pandemi sürecinden sonra azalan turist ziyaretçi sayılarının gözlemlenmesi ve çıkan sonuçlar doğrultusunda, mevcut turizm sektörleri tarafından kullanılan turizm rotasına ek olarak bir rota önerisinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Safranbolu, günümüze kadar tarihi dokusu, kültürü korunmuş bir Osmanlı şehridir. Türkler bu bölgeye gelene kadar Bizans İmparatorluğu'nun Paflagonya eyaleti içerisinde yer almıştır. 1190 yılına kadar Romalılar yönetiminde kalmış bugün Hükümet Konağının yer aldığı o zamanlar ise Safranbolu Kalesi'nin yer aldığı bölgenin şehzade Melik Muhiddin Mesud tarafından fethedilmesiyle Selçuklu yönetimine geçmiştir. Günümüzde Eski Çarşı olarak anılan bölgede yaşayan o zamanki dönemden yaşayan Rum halkının Selçuklu hükümdarlığına savaştan teslim olanlarının bir kısmı günümüzdeki adıyla Kıranköy ve Bulak tarafına göç etmeleri sağlanmış bir kısmı da Paflagonya'daki diğer eyaletlere göçmüştür. Selçuklu Beyliği'nden sonra yönetimi, Çobanoğulları Candaroğulları Beyliği daha sonra da Osmanlı Devleti almıştır. Osmanlı Devleti'nden birçok yapı günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır. Bunlardan Kıranköy Mahallesi Cumhuriyet Caddesi (Rum Sokağı) 'nden; Ulu Camii İl Kültür Turizm Müdürlüğü Binası, Demir Kapı Konak, Erciyes Konak Otel, Muhsin Bey Konağı, Kanlıkaya Yokuşu, Eski Çarşıdan; Lütfiye Kaçak Camii'nin güncel ve önceki durumları incelenmiştir. Bu incelemeyle Safranbolu'ya gelen yerli/yabancı turistlerin buralara uğrayıp uğramadıkları araştırılmış ve bunun sonucunda yapıların da yer aldığı bir turizm rotası oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan ek rotanın buradaki mimarlık turizmine yapacağı katkı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnas Mektebi, İskalion Mektebi, Papaz Evi, Aziz Stephanos Kilisesi, Mimarlık Turizmi.

ABSTRACT

It is aimed to observe the decreasing number of tourist visitors after the COVID-19 Pandemic experienced in Safranbolu in 2019 and, in line with the results, to create a route proposal in addition to the tourism route used by existing tourism sectors. Safranbolu is an Ottoman city whose historical texture and culture have been preserved until today. It was located in the Paphlagonia province of the Byzantine Empire until the Turks came here. It remained under Roman rule until 1190. After the region where Safranbolu Castle is located was conquered by prince Melik Muhiddin Mesud, it came under Seljuk rule. The Greek people who lived in the area called Old Bazaar today, surrendered to the Seljuk rule without a fight and migrated to Kıranköy and Bulak. Those who did not surrender migrated to other states in Paphlagonia. After the Seljuk Principality, the administration was taken over by the Çobanoğulları Candaroğulları Principality and then by the Ottoman Empire. Many structures from the Ottoman Empire have survived to the present day intact. From Kıranköy District Cumhuriyet Street; Ulu Mosque, Provincial Culture and Tourism Directorate Building, Demir Kapı Konak, Erciyes Konak Hotel, Muhsin Bey Mansion, Kanlıkaya Hill, Old Bazaar; The current and previous conditions of Lütfiye Kaçak Mosque were examined. With this study, the visit rates of tourists coming to Safranbolu were investigated and as a result, a tourism route was tried to be created, including the mentioned buildings. The contribution of the additional route created to architectural tourism here was investigated. .

Keywords: Inas School, Iskalion School, Priest House, St. Stephanos Church, Architecture Tourism.

GİRİŞ

Safranbolu (Dadybra) Paleolitik Çağ'dan itibaren yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Safranbolu (Dadybra) yerleşiminde sırasıyla; Hititler, Dorlar, Paphlagonlar, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Kappadokyalılar, Helenler, Pontlar, Galatyalılar, Bithynialılar, Roma (Bizans), Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu bulunmuştur (Özdemir, 1994:55). Burada yaşamış olan bu topluluklar; Dadybra, Zalifre, Zağfiran Borlu, Zağfiranbolu, Zafranbolu ve Safranbolu adlarını kullanmışlardır (Ulukavak, 2017:18). Selçuklu İmparatorluğu bölgeye gelene kadar Bizans İmparatorluğu'nun Paflagonya eyaletine bağlı kalmıştır (Kılıç, 2018:16).

Günümüzde Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Karabük iline bağlı bir ilçe olarak bulunmaktadır. 1994 yılında geleneksel şehir dokusunun bozulmadan günümüze kadar gelen ender şehirlere biri olmasından dolayı UNESCO

Osman Ziyaettin Yağcı¹
Tunahan Değirmenciler²

How to Cite This Article

Yağcı, O. Z. & Değirmenciler, T. (2023). "Önemini Yitirmiş Yapıların Mimarlık Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi: Safranbolu Örneği", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:8, Issue:55; pp:4184-4199. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.73133>

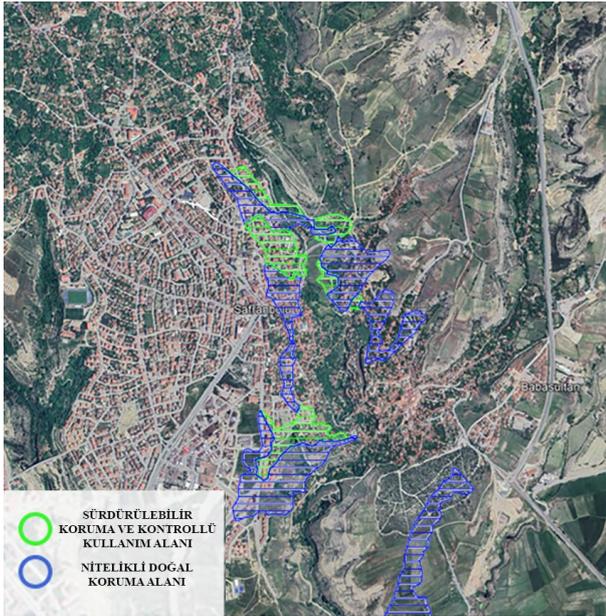
Arrival: 20 September 2023
Published: 30 November 2023

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, Türkiye

² Öğrenci, Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, Türkiye

Dünya Miras Listesine kabul edilmiştir. İlçenin özellikle ahşap yığma evleri, anıtsal yapıları sit alanı içerisine alınmıştır (Harita 1).

Harita 1: Safranbolu ve Çevresi

Kaynak: says.csb.gov.tr/citizen/ 16.01.2023 – 01:11

SAFRANBOLU'NUN ROMALILARDAN OSMANLI'YA GEÇİŞİ

Muhiddin Mesud Şah, Selçuklu Devleti'nin sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğludur. 1186 yılında Ankara Meliki olmuştur. Meliklik sürecinde Bizans hakimiyeti altındaki Çankırı, Bolu, Eskişehir, Kastamonu bölgelerine savaşlar düzenleyerek buraları kendi hükümdarlığına katmıştır (Yakupoğlu & Musalı, 2018:79). Kastamonu'yu da aldıktan sonra dört ay boyunca kuşatma altına aldığı Safranbolu'yu (Dadybra) da aldı. Safranbolu (Dadybra) kuşatma altındayken Muhiddin Mesud Şah burada yaşayan Rumlara³, savaşmadıkları takdirde hayatlarının bağışlanacağını söylemiştir⁴. Dört ay süren kuşatmada Rumların bir kısmı Paflagonya eyaletinin diğer şehirlerine giderken bir kısmı da Bulak tarafına göç etmişlerdir. Bulak tarafına yerleşenler mağaraya saklanarak orda mağaranın içinde kendilerine kalacak bir yer yapmışlardır. (Görsel 1,2) Selçuklu Devleti sonunda savaşla Safranbolu sınırlarını kendi hükümdarlığına katmıştır. Türkler buraya saklanan Rumları yakalamaya çalışmış ama Rumlar mağaraların derinliklerine saklandılar ve teslim olmamışlardır. 2 yıl boyunca süren çekişmeden sonuç alınamayınca Türkler, Rumlara Bulak'ta yer alan suyu Kıranköy ve Eski Çarşı'ya taşıyacak proje yapmalarına yardımcı olmaları şartıyla Kıranköy'de yaşamalarına izin vermişlerdir (Artopoulos, 2004:12).

Görsel 1: Mencilis Mağarası ve ana girişin üzerinde bulunan doğal kemer.

Kaynak: Özdemir, 2005:145-146

Görsel 2: Geçmişte mağaranın barınak olarak kullanıldığına dair bir gösterge olan Horasan Duvar

Kaynak: Özdemir, Mencilis Mağarası, 2005:145-146

Osmanlı döneminde Eski Çarşı'da Müslümanlar; Kıranköy'de ise Hristiyanlar yaşamaktaydı (Canbulat, 2018:14). Seyyah William Francis Ainsworth'ün 20 Ekim 1837 tarihinde Anadolu ve Güneydoğu Anadolu gezisinde

³ Osmanlı döneminde burada yaşayan Hristiyanlara "Rum" olarak hitap edilmiştir.

⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Safranbolu> (16.01.2023 - 12:22)

Safranbolu'dan (Zafaran Boli) geçmiştir (Ainsworth, 1842:64). Bu gezi sırasında seyahatnamesine aldığı notlara bakıldığında Kıranköy (Kuran Keyu) bölgesinde Hristiyanların kaldığı doğrulanmaktadır.

“20 Ekim 1837

...

Akşam Zafaran Boli kasabasına vardık. İlk başta postaneye bağlı bir hana kabul edildik, ama ziyaretçilerden tatar ve kawasslar gürültücü olmaları nedeniyle çok rahatsız olunca Bay Rassam bizzat, Hristiyan köyü olan Kuran Keyu (Kralın Köyü)de validen konaklayacak yer istemek için gitti. Vali isteğimizi kabul etti ve biz de araştırmalarımızı kiliselerini ziyaret etmek ve kasabayı dolaşmakla sınırlayıp bize sunulan Paflagonya Rumlarının bu kalıntıları arasında dinlenmenin tadını çıkarttık.” (Ainsworth, 1842:64)

1837 yıllarında Safranbolu'da (Zafaran Boli) yaklaşık 3000 Müslüman 250'de Hristiyan bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Ainsworth, 1842:65). Safranbolu'da (Zafaran Boli) o zamanlar; dört adet camii, mescid, tekke, iki büyük han ve dört tane de hamam bulunuyordu. Safranbolu'ya adını veren safran çiçeği o zamanlarda da halkın geçim kaynağı olmuştur (Ainsworth, 1842:65).

Rum ve Müslümanların birlikte yaşamasıyla birlikte kültür çeşitliliği oluşmuştur. Rumlar meyhane gibi alkollü eğlence mekanlarını işletmişler; konutlarının altındaki iş yerlerinde bakırcılık, kuyumculuk, değirmencilik, kunduracılık, terzilik gibi zanaat dallarıyla da uğraşmışlardır. (Aksoy ve Kuş, 1999, s.49-53 akt. Kılıç, 2018, s.16) Bağlar bölgesinde üzüm bağlarının bulunduğunu ve şarap üretimi için üzümlerini buradan elde ettikleri söylenmektedir.⁵

Türkler ise kereste ticareti, bakırcılık, demircilik, dericilik, yemenicilik, manifaturacılık, semercilik, nalbantlık gibi zanaat dallarıyla geçimlerini sağlamışlardır. Müslümanlardan farklı olarak Rumlara işlerinde eşleri de yardımcı olmuştur (Kalyoncu ve Tunçözgür, 2012, Kılıç, 2018:21).

RUM VE TÜRK EVLERİNİN İNCELENMESİ

1994 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dahil edilene kadar şehir kısmen korunmuş durumda bulunmaktaydı. UNESCO'ya kabul edilmesi ile birlikte özellikle Eski Çarşı bölgesinde mimari doku yeniden düzenlenerek turizme kazandırılmıştır (Bölükbaşı, vd., 2022:262).

Rumların Kıranköy ve Eski Çarşı'da yaptıkları konutlar incelendiğinde Türklerin yaptıkları konutlarından farklı olarak zemin katlarının daha büyük açıklıklara sahip olduğu ve kemerli pencere ve kapılara sahip olduğu görülmüştür. (Görsel 3) Rumlar buraları depo, ticarethane gibi amaçlarla kullanmışlardır.

Görsel 3: Muhsin Bey Konağı

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Rumlara ait olan konakların bir kısmında yer altı sarnıçları bulunmaktadır. Muhsin Bey Konağı'nın altında yer alan (Görsel 4,5) sarnıcın 20-25 yıl önce içinde yer alan suyunun çoğaldığında bahçeye kadar taşıdığı söylenmektedir⁶.

⁵ Y. Levon Giritliyan ile 27.12.2022 tarihinde 19:00 saatinde yapılan röportajdan alınmıştır.

⁶ Muhsin Bey Konağı'nın işletmecisi ile yapılan 30.12.2022 tarihli röportajdan alınmıştır.

Görsel 4: Muhsin Bey Konağı Sarnıç Girişi
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 5: Muhsin Bey Konağı Yer Altı Sarnıçı
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

SAFRANBOLU'DA ÇIKAN YANGINLAR

1859 yılında Kıranköy bölgesinde büyük bir yangın çıkmış ve 157 tane sivil yapı yanmıştır. Yangında mağdur olan Rumlar buradan çevredeki köylere ve Yazıköydeki akrabalarının yanına yerleşmiştir (Bölükbaşı, vd., 2022:265).

1916 yılında da Yazıköy bölgesinde büyük bir yangın çıkmış ve ~700 hane tamamıyla yanmıştır. Bu yangında da Rumlara ait evler hasar görmüş, bunun üzerine Yazıköyde yaşayan Rumlar Kıranköy bölgesindeki akrabalarının yanına yerleşmiştir (Özdemir, 1994:56).

NÜFUS MÜBADELESİ

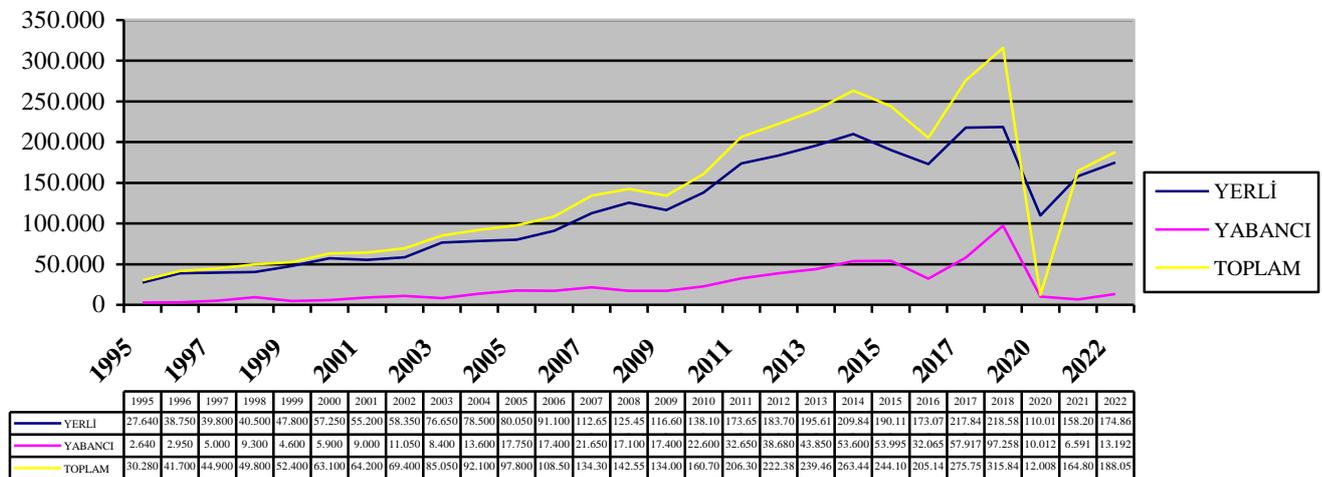
1923 yılında Türkiye-Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yaşanmıştır. Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak yapılan sözleşme gereği Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Krallığı'nda yaşayan halk dini inançların göre iki ülke arasında değiş tokuşu yapılmıştır (Kılıç, 2018:4). Trakya Bölgesi ve Anadolu'dan gelen göçmenler Kıranköy'e yerleştirilmiş, arazilerin ve evlerin birçoğu mübadeleyle gelen halka verilmiştir (Yazıcıoğlu ve Al, 1982:15, Gür & Soykan, 2015:555). Günümüzde ise Kıranköy bölgesinde Karabük, Safranbolu ve Çankırı'nın köylerinden gelenler yaşamaktadır (Özköse,2003:97, Gür & Soykan, 2015:555).

Mübadele sebebiyle Rumların Safranbolu'dan ayrılmasıyla el sanatları ile uğraşan zanaatkarlarda azalma olmuştur. Rumlardan boşalan yerlere göçmen gelenler yerleştirilmiş ancak usta-çırak ilişkisine dayanan bu üretime verimli bir şekilde katılamamışlardır (Aktüre & Şenyapılı, 1976:79).

SAFRANBOLU'YA GELEN TURİST VE KONAKLAMA İSTATİSTİKLERİ

Safranbolu'ya gelen yerli ve yabancı turist sayıları ve yabancı turistlerin hangi ülkeden geldikleri analiz edilmiştir. Gelen turist sayılarındaki artış ve azalış oranlarına bakılmıştır.

Safranbolu'da turizm, zaman zaman ekonomik, siyasi ve pandemi gibi sebeplerle dalgalı bir akışa sahip olmuştur (Grafik 1).

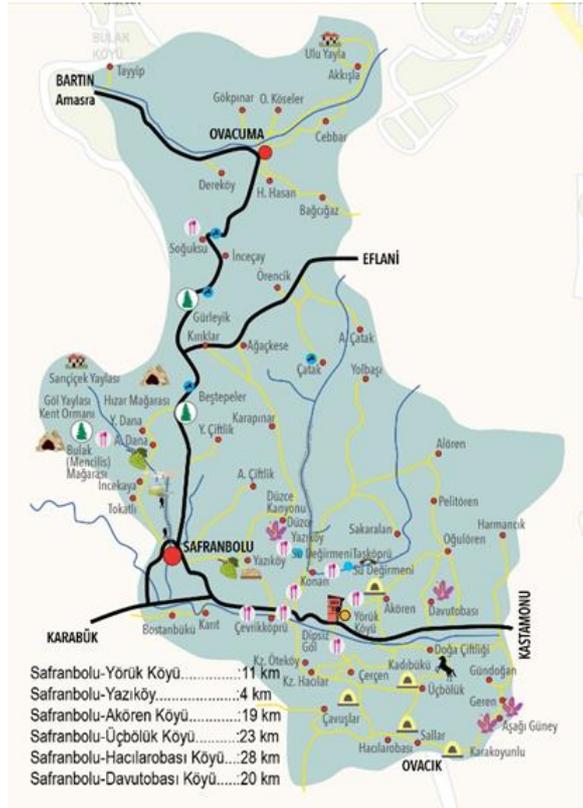
Grafik 1: 1995-2022 Yıllarında Safranbolu'da Konaklama Tesislerinde Konaklama Yapan Turist Sayısı İstatistiği

Kaynak: Safranbolu Turizm Danışma Müdürlüğü, 2023. alınan verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik incelendiğinde 1999, 2003, 2008, 2016 ve 2020 yıllarında düşüşlerin olduğu görülmektedir. 1999 ve 2016 yıllarındaki düşüş Türkiye'deki darbelerin turizme olumsuz etkisini göstermektedir. 2019 yılında tüm dünyada yaşanan COVID-19 pandemi süreci sebebiyle veri bulunmamaktadır. 2020 yılında gelen turist sayıları incelendiğinde ciddi bir turist kaybının yaşandığı görülmektedir. Pandemiden 2 yıl geçmiş olmasına rağmen ziyaretçi turist sayısı eski rakamlarına ulaşamamıştır.

Safranbolu'da 2022 yılında konaklama yapan yabancı turistlerin hangi ülkelerden geldiği incelendiğinde⁷; %16'sı 1144 kişi ile Tayvan, %11'i 765 kişi ile Malezya, %10'ü 745 kişi ile ABD, %8'si 603 kişi ile Çin, %8'i 586 kişi ile Irak, %7'ü 492 kişi ile Almanya, %6'ü 418 kişi ile S. Arabistan ve geriye kalan %34'sü 2.393 kişi ile diğer ülkelerden gelmektedir.

2018-2022 yıllarında Safranbolu'da konaklama yapan yabancı turistlerin hangi ülkelerden geldiğini incelediğimizde (Grafik 2,3); büyük bir kısmını %52 oran ile (53.337 kişi) Çin, %31 oran ile (32.310 kişi) Tayvan ve %17 oran ile (17.103 kişi) diğer ülkeler oluşturmaktadır.

Harita 2: Safranbolu Rehberi Genel Haritası⁸

Kaynak: Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2022

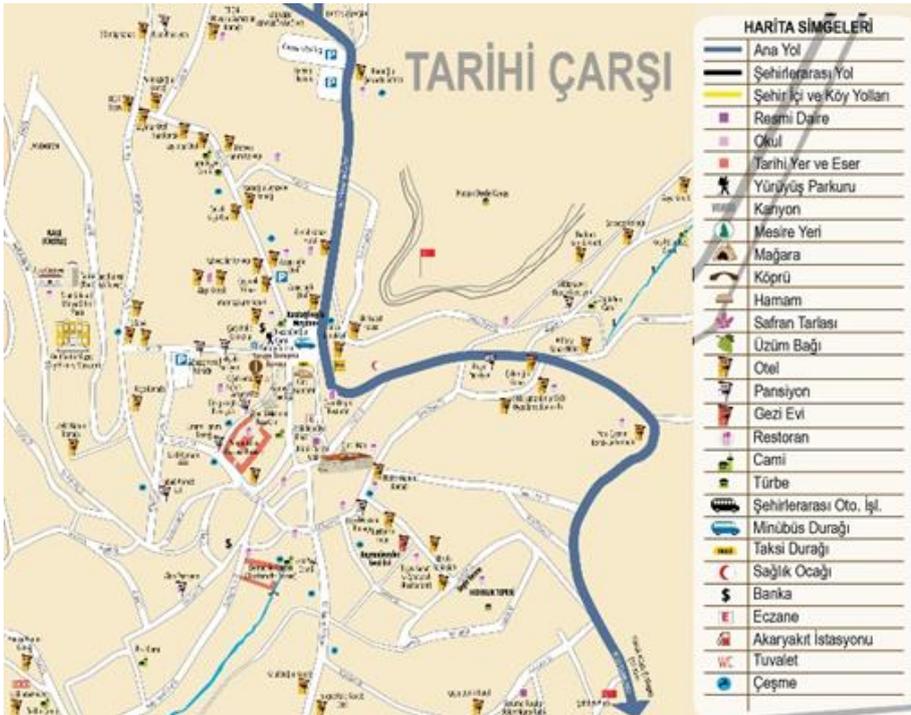
⁷ 2023 yılında Safranbolu Turizm Danışma Müdürlüğü'nde alınan verilere göre oluşturulmuştur.

⁸ Ayr. bkz. KTB (2022)

Harita 3: Bağlar Kıranköy Turizm Haritası

Kaynak: Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2022

Harita 4: Eski Çarşı Turizm Haritası

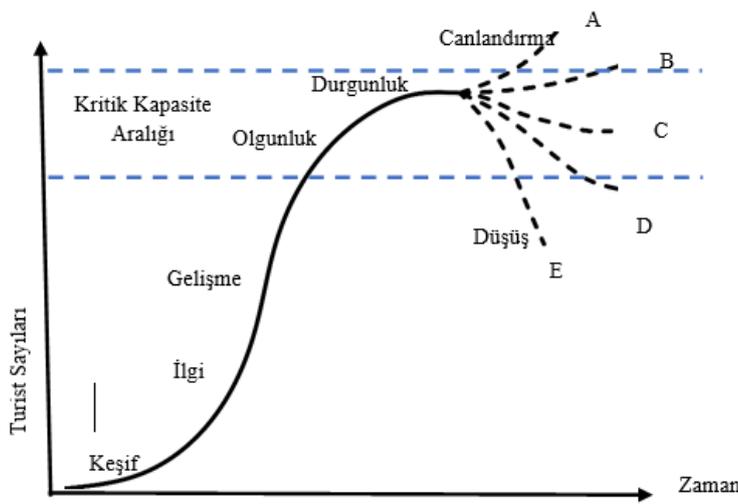
Kaynak: Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2022

Turizm Rotasındaki Sorun

Araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda Safranbolu'daki turizmle ilgili birçok soruna dikkat çekmektedir. Dünyadaki turistlerin birçoğu gittikleri turizm yerlerinde müzeleri ziyaret etmektedirler. Safranbolu ise bu durumdan biraz eksik kalmıştır. Burada bulunan müzelerden biri olan tarihi hükümet konağı restore edilerek kültür ve mimarlık turizmine kazandırılmıştır. Kaymakamlar Gezi Evi'nde restorasyon çalışmalarının ardından müze, gezi evi olarak kullanılmaktadır. Günümüzde sanayi müzeleri rağbet görmektedir. Safranbolu'nun tarihin en önemli ekonomik kaynaklarından biri olan tabakhanelerin birçoğu harabe halde bulunmaktadır. İlçede kullanılan gezi rotası verimli bir gezi planı ve yönlendirici işaretler, tabelalar içermediğinden dolayı gelen turistler buradan tam olarak verim alamadığı söylenilebilmektedir. (Bölükbaşı, vd., 2022:240-241).

Butler'a (1980) göre bir destinasyonda turizmin gelişimi aşama aşama keşif, ilgi, gelişme, olgunluk, durgunluk ve canlandırma ya da düşüş şeklinde grafikte edilebilir. (Grafik 5) Grafik incelendiğinde Safranbolu destinasyonunu D aşamasında olarak gösterebiliriz. Bu aşamanın belirgin özellikleri savaş, hastalık, salgın (COVID-19) gibi destinasyonun bulunduğu ülke veya diğer ülkelerde görülmesi sebebiyle sert bir düşüşün yaşanmasıdır. Eğer Safranbolu önümüzdeki yıllarda gelen turist sayısını toparlayamazsa turizm popülaritesini yitirecek ve turizm destinasyonu imajı zedeleneyecektir (Bölükbaşı, vd., 2022:604).

Grafik 5 incelendiğinde durgunluk döneminden sonra eğrinin yönelmeleri farklı şekillerde olabildiği görülmektedir. Başarılı bir geliştirme sonucunda ilerleyiş A eğrisinin yönelimi doğrultusunda olduğu gibi yeniden büyüme ve genişleme ile sonuçlanabilir. Kapasite seviyelerinde küçük değişiklik, ayarlamalar ve korunması gereken kaynakların korunmaya devam edilmesi ile çok daha düşük oranda sürekli büyümeye izin verilebilir (B Eğrisi). Tüm kapasite seviyelerini karşılayacak şekilde yeniden ayarlama ile durgunluk bozulmadan devam ettirilebilir (C Eğrisi). Korunması gereken kaynakların sürekli aşırı kullanımı, eskijen tesislerin onarılmaması ve diğer alanlarla rekabet gücünün azalması (D Eğrisi). E eğrişinde ise savaş, hastalık vb. ülkeyi, diğer ülkeleri etkileyen olaylar ziyaretçi sayısında ani bir düşüşe sebep olabilir (COVID-19 Pandemi süreci gibi). E noktasından sonra eski ziyaretçi seviyelerine dönüş son derece zor olabilir. Düşüş uzun süre devam ederse, sorun çözüldükten sonra bölge ve tesislerin çoğunluğu artık eskisi kadar çekici olmayabilir.

Grafik 5: Bir Turizm Bölgesinin Varsayımsal Gelişimi (A-E)

Kaynak: Butler, 1980:7

Turizm Rotası Üzerine Yapılan Çalışmalar

Safranbolu Belediyesi ve Karabük Üniversitesinin katkılarıyla hazırlanan Turizm Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ hazırlamış olduğu Turizm Master Planı 2015-2023'e göre;

- ✓ Gümüş, Mezarlık, Tabakhane ve Hasan Dede Bölgelerinde Otopark Projesi
- ✓ Hasan Dede Bölgesi Yeraltı Kongre Merkezi Projesi
- ✓ Safranbolu Kıranköy Kavşağı Battı-Çıktı Projesi
- ✓ Gümüş Bölgesi Kültür, Eğlence ve Spor Merkezi Projesi
- ✓ Hastane Altı, Eski Tarihi Bölge Seyir ve Fotoğraflama Teras Projesi
- ✓ Akçasu Bölgesi Rehabilitasyon ve Rekreasyon Projesi,

gibi projelerin yapılması önerilmektedir. Bunlara ek olarak yollara ve bina kenarlarına görüntü kirliliğine sebebiyet vermeyecek şekilde yönlendirme tabelaları gerekmektedir.

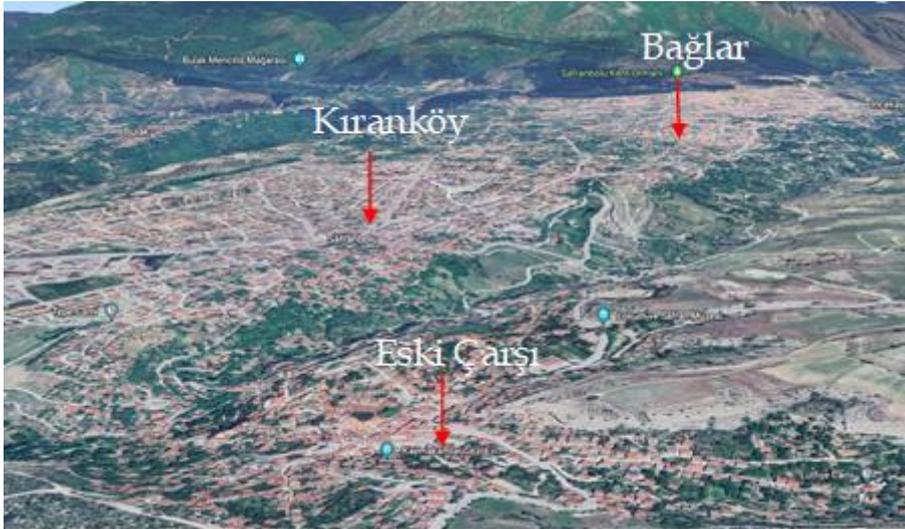
Resmî kurumlar dışında Sivil Toplum Kuruluşları da yeni turizm noktaları oluşturarak turizm endüstrisini genişletmek için proje önerilerinde bulunmuşlardır. Bu projeler; Cinci Hanı'nın altında yer alan 300 metrelik tünelin düzenlenerek turizm noktası olarak kullanılması, Bağlar da yer alan su kanalının revize edilmesi ve geleneksel tarım ürünlerinin ön plana çıkartılmasıdır (Türker, Alaeddinoglu, & Can, 2016:420).

EK TURİZM ROTASI ÖNERİSİ

Kıranköy bölgesinde yer alan; eski Rum evleri (Demirkapı Konak, Erciyes Konak Otel, Muhsin Bey Konağı), Ulu Camii (Aziz Stephanos Kilisesi), Kültür Turizm Müdürlüğü (Inas ve Iskalion Mektebi), Kanlıkaya Yokuşu, Eski

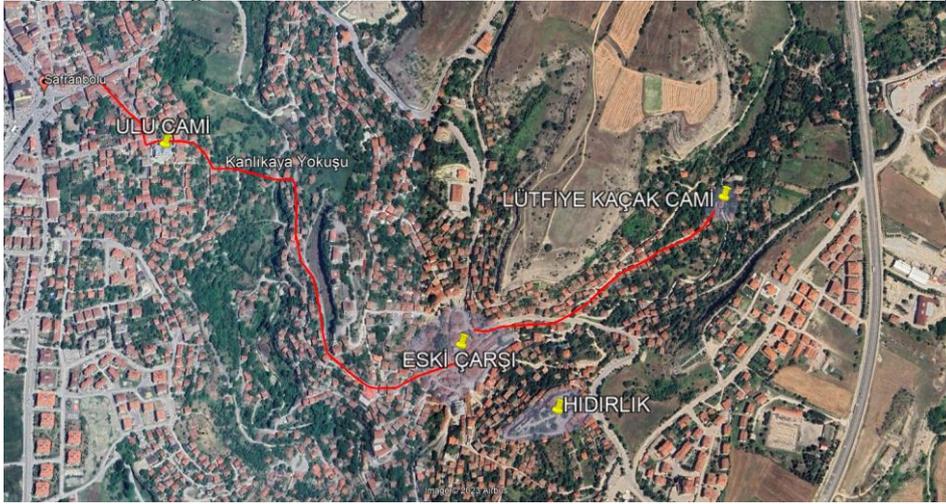
Çarşı bölgesin yer alan; Cinci Hamı altında yer alan tünel, Lütfiye Kaçak Camii turizm rotasına eklenerek mimarlık ve kültür turizmine katılabilir.

Önerilen rota şu şekildedir; İncekaya Su Kemerli, Bulak Mencilis Mağaraları, Kıranköy'de yer alan Rum Sokağı 'dan Kanlıkaya yokuşu güzergahından Eski Çarşı'ya bir promenade oluşturulması ve Hıdırlık Seyir Tepesi ile son bulmasıdır. (Harita 5,6)

Harita 5: Safranbolu İlçesinin Kıranköy, Bağlar ve Eski Çarşı Bölgelerini Gösteren Harita

Kaynak: earth.google.com/web/@41.24823103,32.6876563,464.88520103a,1874.09618324d,35y,-52.42282144h,75.11748769t,0r 22.11.2022

Harita 6: Öneri Rota Güzergahı

Kaynak: Google Earth, 22.11.2022

Rum Sokağı günümüzdeki Kıranköy bölgesinde yer almaktadır. Adını Osmanlı döneminde Kıranköy bölgesinde Rum halkının çoğunlukta yaşamasından almıştır (Pekdemir, 2020:5).

Ulu Cami (Aziz Stephanos Kilisesi)

Günümüzde Ulu Camii, Kıranköy, Cumhuriyet Caddesi'nde yer almaktadır (Görsel 6,7). 1923 yılında yaşanan nüfus mübadelesi sonucunda Yunanistan'a gitmeleri sonrasında camiye devşirilerek Ulu Camii adıyla Müslüman halkın ibadetine açılmıştır (Bölükbaşı, vd., 2022:262)

Görsel 6: Ulu Cami,2004

Kaynak: Artopoulos, 2004:39

Görsel 7: Ulu Cami

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Yapı doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Görsel 8). Dört serbest destekli gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı plan tipinde yapılan kilise, ortada naos, doğuda bema, bemanın kuzeyinde kuzeydoğu köşe odası ve prothesis, güneyinde güneydoğu köşe odası ve diakonikon, doğusunda ise üç apsisten oluşmaktadır (Bölükbaşı, vd., 2022:262).

Görsel 8: Ulu Cami İçerisi

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Ulu Camii'nin (Aziz Stephanos Kilisesi) altından kutsal su⁹ çıktığı bu sebeple yapılan kilise buraya yapıldığı söylenmektedir¹⁰. Bir başka söylenti de Roma döneminde burada bir gölet bulunduğu kraliçe Theodora'nın Paflagonya gezisi (Ainsworth, 1842:60) sırasında buradan geçerken ayakları ağrması sebebiyle ayaklarını bu gölete soktuğu ve ağrısının kesilmesi üzerine burada yaşayan Yunanlılara bu kiliseyi hediye ettiğidir¹¹. Camii'nin çatısının köşelerinde diğer camilerden farklı olarak çan kulelerinin çıkmaları görülmektedir (Görsel 9,10). Kiliseden camiye devşirilmesiyle çan kuleleri yıkılmamış sadece çanlar yerinden kaldırılmıştır (Görsel 11-14). Çan kuleleri yapılırken, müslüman halkın çoğunlukta olduğu cepheye bakan çan kuleleri hoşgöründen ötürü boş bırakılmıştır. Ayrıca caminin altında kiliseden kalma tünellerin¹² olduğu bu tünellerin; Muhsin Bey, Sarnıçlı Birdali, Demirkapı ve Hamamlı konaklarıyla bağlantılı olduğu söylenmektedir.

Görsel 9: Çan Kulesi

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

⁹ Kutsal su olarak tanımlanan suyun Ortodoksların inancında, İslamiyet'te zem zem olarak tanımlanan Suudi Arabistan'da Mekke'den çıkan suya benzerdir. Bu su belli bir seviyeye kadar yükselir ve sabit kalır. Biriken su alındıktan sonra tekrar sus çıkar ve aynı seviyesinde kalır. Bu özelliği taşıyan kaynak suları Ortodoks inancına göre kutsal su olarak tanımlanır.

¹⁰ Y. L. Giritliyan ile 27.12.2022 tarihinde yapılan röportajdan alınmıştır.

¹¹ Ulu Camii imamı Bayram Bozkurt ile 13.01.2023 tarihinde yapılan röportajdan alınmıştır.

¹² Yer altı tünellerinin tarihi dönemlerde papazların gizli evrak taşımaları gerektiğinde kullanıldıkları bilinmektedir.

Görsel 10: Çan Kulesi

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 11: Çan Kulesi Kapısı

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 12: Çan Kulesine Çıkan Merdivenler

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 13: Tahrip Olmuş Çan Kulesi

Kaynak: Gür & Soykan, 2015:563

Görsel 14: Çan Kulesine Çıkan Merdivenler

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

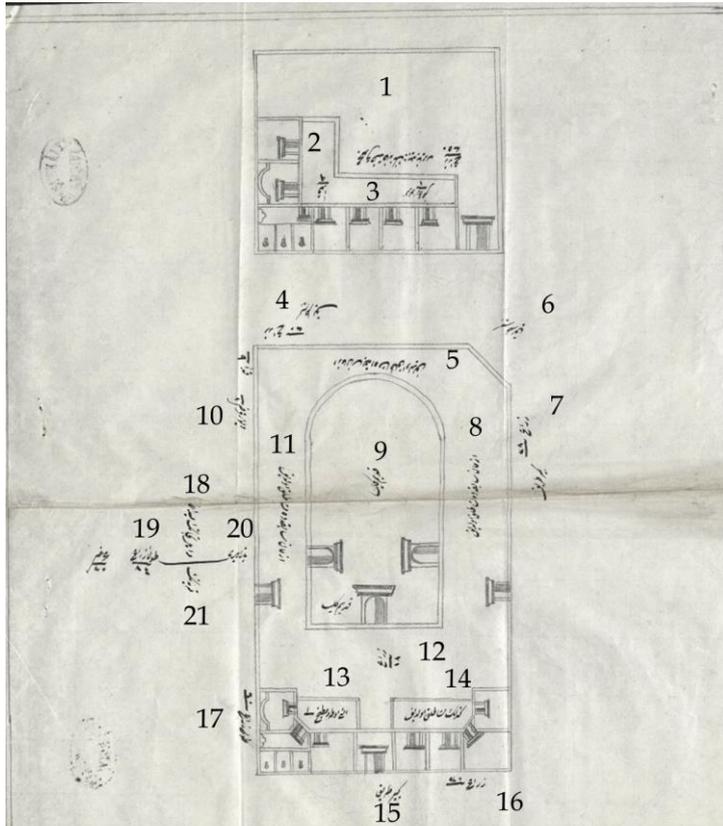

Günümüzde Kültür Turizm Müdürlüğünün bulunduğu yerin bahçesinde önceleri Ruhban mezarlığı olduğu söylenmektedir¹³. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri incelendiğinde oranın pazar yeri olduğu anlaşılmaktadır. Kilise

¹³ Y. L. Giritliyan ile 27.12.2022 tarihinde yapılan röportajdan alınmıştır.

çevresinde ~1807 yıllarında bir mezarlık bulunduğu fakat bilinmeyen bir sebeple başka bir yere taşındığı görülmektedir (Gür & Soykan, 2015).

27 Mayıs 1847 tarihinde kilisenin çevresindeki boş araziye, Rum çocuklarına ait bir okul ve Rum hastalar için beş-altı odalık bir hastane ruhsatı talebinde bulunulmuştur. A.} Sadaret fonunda yer alan A.}MKT. Mektubi Kalemî Evrakı fonu 82 dosya 99 gömlek numarası ile bulunan 11 C 1263/27 Mayıs 1847 yılında Safranbolu (Zağferanbolu) Kazası Meclis Üyelerinin mühürlerinin bulunduğu evrak¹⁴ kilise çevresinde Rumlar tarafından yapılmak istenilen hastanenin planını ve yazışmaları içermektedir. (Çizim 1) Buna göre, yapının inşa edileceği yere köy halkından İpter Vıpos, Papa Yordan, Kocabaşı Sipahioğlu Kiryako ve köy muhbiri Asanos ile tüccar ve pabuççu esnafından kişiler toplanarak gitmişler ve yer ile ilgili bilgileri resmi görevlilerle paylaşmışlardır. Bu kişiler, ibadethaneleri olan Stephanos Kilisesi'nin bulunduğu yerin eski bir Hristiyan mezarlığı olduğunu ifade etmişler ve bu bölgede kimsenin hanesinin, dükkanının ve arazisinin olmadığını bu sebeple kiliseye eklenecek yapıların bir sakınca yaratmayacağını bildirmişlerdir. Kilisenin etrafında yer alan mezarlığın 30-40 yıl önce (yaklaşık 1807-1817 yılları arasında) başka bir alana taşındığı, kilise çevresindeki söz konusu alanın ise Rum cemaatinin malı olduğu ve bu arsanın dört duvarla çevrili içine sübyan mektebi ile ruhban¹⁵ ve misafirlere ait olmak üzere altı oda, mutfak ve tuvaletten oluşan bir kâgir yapı yapmak istediklerini belirtmişlerdir (Şenyurt, 2016:3).

Çizim 1: Kiliseye Ek Yapılmak İstenilen Hastane Planı (1. Hastane, 2. 9 zirâ¹⁶, 3. Duvar arzı 1 zirâ', 4. Kebîr Tarik 30 zirâ', 5. Eski zamanda mezarlık¹⁷ olduğu 6. Kebîr tarik¹⁸, 7. Kebîr tarik 38 zirâ', 8. Eski zamanda mezarlık olduğu 9. Eski¹⁹ kilise, 10. Duvar arzı 1 zirâ', 11. Eski zamanda mezarlık olduğu, 12. 18 zirâ', 13. Altı oda ve mutfak, 14. Şu anda²⁰ mezarlık olduğu 15. Kebîr Tarik, 16. 30 zirâ', 17. Tülü 60 zirâ, 18. Pazar yeri²¹, 19. Boyuna²² 84 zirâ', 20. Pazar yeri, 21. Pazar yeri

Kaynak: Şenyurt, 2016:4

11 Z 1263/20 Kasım 1847 yılında Meclis Üyelerinin mühürlerinin bulunduğu başka bir evrak arsaların durumu ile ilgili son kararın verildiğini göstermektedir. Bu evraka göre; Safranbolu Rum cemaati tarafından inşası planlanan yapıların arsalarının devlet arazisi olmadığı ve eskiden beri Gazi Süleyman Paşa'nın Vakfı dahilinde olduğu ortaya çıkmıştır. O dönemler burada pazar kurulduğu ve pazar yeri olarak kullanıldığı söylenmiştir. Ayrıca, bu bilginin buradaki Rum halkı tarafından da doğrulandığı belirtilmiştir (Şenyurt, 2016:3).

Kültür Turizm Müdürlüğü Binası (Inas ve Iskalion Mektebi)

¹⁴ BOA. A.MKT. (Sadaret Mektubu Kalem Evrakı), Dosya No:82, Gömlek No:99

¹⁵ Rahip

¹⁶ Zirâ', parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısma denk düşen uzunluk birimidir. Fizyolojik olarak 1 zirâ \cong 75-90 cm arasındadır.

¹⁷ Ezmân-ı sâbıkada maşatlık. Ezmân: Zaman, devir. Sâbıkâ-i: ... önceki. Maşatlık: Yahudi mezarlığı, mezarlık Ayr. Bkz. TDK

¹⁸ Ulu Yol. Kebîr (Arapça): Büyük, ulu, yaşça büyük Ayr. Bkz. TDK. Tarik (Arapça: طريق): Yol, yöntem, meslek

¹⁹ Kadîm (Arapça)

²⁰ Kezalik (Arapça): Keza, bu da öyle, böylece. Ayr. Bkz. TDK

²¹ Karyenin ve ehl-i ticaretin meydanı. Karye (Arapça): Köy ayr. bkz. TDK

²² Tulen (Osmanlıca)

Günümüzde Ulu Camii, Kıranköy, Cumhuriyet Caddesi'nde yer almaktadır (Görsel 6,7). 1923 yılında yaşanan nüfus mübadelesi sonucunda Yunanistan'a gitmeleri sonrasında camiye devşirilerek Ulu Camii adıyla Müslüman halkın ibadetine açılmıştır (Bölükbaşı, vd., 2022:262)

Günümüzde Kültür Turizm Müdürlüğü'nün bulunduğu yere (Görsel 15), 1863 yılında erkek, 1881 yılında ise kız çocukları için iki ayrı Rum ilkokulu açılmıştır. Bu okulda 1880 yılında 183 ciltlik ufak bir kütüphanenin bulunduğu söylenmektedir. Safranbolu'da yaşayan Rum çocuklarının çoğu Türkçe'den başka bir dil bilmedikleri ve Rumca öğrenmeleri için İstanbul'dan iyi yetişmiş Rum öğretmenler getirilmiştir. 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Safranbolu'daki bütün Rumlar en az altı yıllık Rum ilkokullarını bitirip Osmanlıca ile Rumca'yı yazar hale gelmişlerdir (Bölükbaşı, vd., 2022:372). Aziz Stephanos Kilisesi'nde yer alan yazıtta Karamanlıca olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ziyarete gelen Rumların harflerden dolayı okuyabildiklerini fakat Osmanlıca da içerdiği için bazı yerlerinin manasını anlayamadıklarını söylemişlerdir.

Görsel 15: Kültür Turizm Müdürlüğü Arşiv Binası
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Muhsin Bey Konağı

Muhsin Bey Konağı 1839'da Rumlar tarafından inşa edildiği söylenmektedir. Daha sonra 1923 yılında Rumların mübadele ile göç etmesiyle el değiştirmiştir. 1970'li yıllarda Muhsin Bey tarafından satın alınmıştır. Zamanla eskiyerek kullanılmaz hale gelen konak uzun bir restorasyon sürecinden sonra 2019 yılında konak otel olarak hizmete açılmıştır. Y. Levon Giritliyan'ın iddia ettiği yer altı tünelinin bulunmadığı bir sarnıcının yer aldığı bilgisi alınmıştır. (Görsel 3-5)

Erciyes Konak Otel

Erciyes Konak Otel şu anda otel olarak hizmet vermemektedir. Bahçesinde büyükçe bir yer altı sarnıcı ve havuza sahiptir. Osmanlı dönemindeki papazlardan birinin de bu konakta kaldığı söylenmektedir²³ (Görsel. 16-23).

Görsel 16: Erciyes Konak Otel Üstten Bir Görsel
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

²³ 20.10.2022 tarihinde Erciyes Konak Otel'in sahibi Ali Aydın ve Nuray hanım ile yapılan röportajdan alınmıştır.

Görsel 17: Erciyes Konak Otel Doğu Cephesi
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 18: Erciyes Konak Otel Bahçesinde Yer Alan Havuz
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 19: Erciyes Konak Otel Bahçesinde Yer Alan Havuz
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 20: Erciyes Konak Otel Sarnıçm Girişi
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 21: Erciyes Konak Otel Sarnıçm İçi
Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 22: Erciyes Konak Otelin Bahçe Cephesindeki Mekan **Kaynak:** Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 23: Erciyes Konak Otelin Doğu Cephesindeki Oda

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Barabara'nın Meyhanesi

Kıranköy'de yaşayan Rumlar günümüzdeki bağlar bölgesinde araziler almışlar ve buralara üzüm bağlarını yapmışlardır (Görsel 24). Buradan elde ettikleri meyveleri mayalayarak şarap gibi alkollü içeceklerinin üretimini yapmışlar ve günümüzde Kıranköy'deki Baysal Sokak'ta, şimdilerde restoran işletmesinin bulunduğu büyük şarap imalathanesinde üretimini yapmışlardır. Üretilen bu içkiler Barbara'nın Meyhanesi olarak adlandırılan günümüzde Kıranköy Baysal sokakta yer alan yapıda depolanıyordu. Aynı zamanda bu içecekler Bartın limanından İstanbul'a gönderiliyor ve ihraç ediliyordu²⁴.

Yapı günümüzde restore edilmiş olup yöresel yemeklerin sunulduğu bir restoran olarak işletilmektedir (Görsel 24,25).

Görsel 24: Barbara'nın Meyhanesi

Kaynak: Yazarın Kişisel Arşivi, 2022

Görsel 25: Barbara'nın Meyhanesi

Kaynak: tescita.blogspot.com 21.11.2022

SONUÇ

Kültürel mirasın, turizm bakımından değerlendirilmesi, turizm kavramının ortaya çıktığı dönemlere kadar gitmektedir. Kültürel miras turizmi uzun zamandır üzerinde çalışmalar yapılan bir kavram olup turizm sektörünün önemli paydaşlarından birisi haline gelse de bu iki kavram arasında zaman zaman çatışmalar da yaşanmaktadır. Kültürel mirasın, turizm sektöründe ekonomik getiri bakımından öne çıkması, korunmasını geri plana atmaktadır. Aynı zamanda, kültürel mirasın korunmasından sorumlu olan idarecilerin korumaya verdikleri önemi, yapının turizm potansiyeline yeterince vermedikleri görülebilmektedir. Çalışma kapsamında önerilen rota, bu çatışmayı da göz önünde bulundurarak bölgenin hem koruma hem de turizm potansiyeli arasında denge unsuru oluşturmasını da hedeflemektedir.

Geçmişten günümüze eklenerek gelen kültürel birikimin işlev kazanması amacıyla oluşturulan mimari eserler, tarihi ve kültürel mirasımızın önemli unsurlarından birisidir. Bu mimari değerler, geçmişle duygusal bir bağ kurarak "kültürel kimlik aktarıcısı" rolüyle, modern yaşam alanları için birer referans olmaktadır. Safranbolu, bu yönüyle, gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde devredilmesi gereken ve bu sebeple korunmasının ve doğru yönetilmesinin oldukça önemli olduğu zengin bir kültürel miras barındırmaktadır. Bu doğrultuda, önerilen rota üzerinde geleneksel Safranbolu evleri haricinde camiye dönüştürülen eski kilise yapısı ve ticarethaneye dönüştürülen Rumlara ait meyhane yapısının da olmasının, geleneksel konut yapılarının çoğunlukta olduğu Safranbolu'nun turistik yapı

²⁴ 20.10.2022 tarihinde Erciyes Konak Otel'in sahibi Ali Aydın ve Nuray Hanım ile yapılan röportajdan alınmıştır.

portföyünü zenginleştireceği düşünülmekte ve yapı tipi bakımından çeşitliliğini arttıracacağı öngörülmektedir. Her iki yapının da aktif olarak kullanılıyor olması, gelen turistlere, yapıları sadece dışından değil iç mekanlarından da tecrübe etme imkanı tanıyacak ve geçmişle kurmak istediği tarihi ve kültürel bağlantının güçlenmesine katkıda bulunacaktır.

İstatistikler ve grafikler incelendiğinde, Safranbolu'ya turistik amaçla gelen ziyaretçi sayısının, 2015 yılında hazırlanan turizm master planının tamamının uygulanamamasıyla durağanlaştığı, 2019 yılında yaşanan pandemiyle sebebiyle de düşüşe geçtiği görülmektedir. Bu bağlamda, yapılan çalışma doğrultusunda önerilen rotanın sayesinde, şehrin eski turizm istatistiklerine kavuşması desteklenebilecek ve Kıranköy Bölgesi Ulu Camii civarında yer alan tarihi dokunun turizm bakımından daha işlevselleşmesi sağlanabilecektir.

Safranbolu'nun mimarlık ve kültür turizmine katkı sağlayan mevcut turizm rotasına ek olarak Ulu Cami ve Eski Çarşı arasındaki yaya yolunu bağlayan Kanlıkaya Yokuşu'ndan bir yürüyüş rotasının oluşturulması, Ulu Cami çevresinde yer alan tarihi dokunun ortaya çıkmasını ve bu yürüyüş yolu sayesinde yerleşim bölgesinin silüetini gösteren alternatif bir gezi rotasını ortaya çıkaracaktır. Aynı zamanda öngörülen bu alternatif rotanın, mimarlık turizmi bağlamında, Safranbolu evlerinin tanınırlığını ve popüleritesini arttıracığı, şehrin turizm potansiyelini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Her ne kadar geleneksel Safranbolu evleri günümüzde mimarlık turizmi açısından ön plana çıkmaya başlamış olsa da görülebilecek yöresel evlerin farklı rotalarla sayısının artırılması aynı zamanda bölgede ticaretle uğraşan halkın da bu potansiyeli desteklemesini sağlayacaktır.

Safranbolu Belediyesi bahsi geçen rota üzerinde ve çevresinde günümüzde bir takım yenileme ve onarım çalışmalarına başlamış olup bu çalışmalar halen devam etmektedir. Çalışmaların tamamlanmasıyla birlikte önerilen rotanın, bölgeye mimarlık turizmi ve ekonomik bakımdan birçok katkısı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia* (Cilt 1, s. 59-69). içinde Michigan University Libraries.
- Aktüre, S., & Şenyapılı, T. (1976, Bahar). Safranbolu'da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve 'Koruma' Önerilerinin Düşündürdükleri. *O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1), 61-96.
- Artopoulos, I. G. (2004). Saframpoli in Asia minor and the question of its name in the byzantine period. *Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies*, 14, 9-41.
- Bölükbaşı, A. E., Soykan, A. N., Atar, A., Özçağlar, A., Çuhadar, Ç. E., Gür, D., Sakaoğlu E., Dökü F. E., Votzi H. D., Kalyoncu H., Karataş H., Canbulat İ., Şahin K., Emre M., Kütükçüoğlu M., Somuncu M., Asar M., Aksoy M., Türker N., Ösen S., Aktüre S., Yıldırım Ş., Şenyapılı T., Barlas U., Özdemir Ü., Yıldırım Y. S., Aksoy, Y. (2022). İ. Canbulat (Dü.), Safranbolu Çarşısı. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Butler, R. W. (1980). The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for management of Resources. *Canadian Geographies*, 24(1), 5-12. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Canbulat, İ. (2018). Safranbolu UNESCO Dünya Miras Kenti. Yayınlanmamış Metin, 14.
- Canbulat, İ. (2019). City of Safranbolu. UNESCO World Heritage in Turkey, s. 218-245. içinde Ankara.
- Günay, R. (1981). Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, 35. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gür, D., & Soykan, A. N. (2015, Şubat). Safranbolu, Hagios Stephanos Manastırı (Kilise, Metropolithane, Inas Mektebi, Iskalion Mektebi). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36).
- Kalyoncu, H., Tunçözgür, Ü. (2012), Mübadele ve Safranbolu, Karabük Valiliği Yayınları, Ankara.
- Kılıç, H. S. (2018). Safranbolu Kıranköy Bölgesindeki Eski Rum Evlerinin Zorunlu Göç Sonrası Mekansal Değişiminin İrdelenmesi. Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, 16.
- Şenyurt, O. (2016, Kasım). Safranbolu Kıranköy Ayios Stefanos Kilisesi ve Çevresinde Yapılaşma Girişimlerine İlişkin Bilinmeyen Bir Kroki ve Arşiv Belgesi. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*(9).
- Özdemir, Ü. (1994). Safranbolu Yazıköy'ün Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Eğitim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 55.
- Özdemir, Ü. (2005, Haziran). Mencilis Mağarası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13), 135-150.
- Özköse, A. Safranbolu'da Kıranköy, Tabakhane, Bulakköyü, Yazıköyü ve Yörükköyünde Kaybolan Kültür Mirasımız. I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sepmozyumu (4-6 Mayıs 1999) 95-11. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Pekdemir, M. (2020). Safranbolu İlçesindeki Geleneksel Türk ve Rum Evinin Mimari Açından Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Makale.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. KTB (2022), safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-157518/gezi-rehberi-ve-harita.html

Türker, N., Alaeddinoglu, F., & Can, A. S. (2016). The Role of Stakeholders in Sustainable Tourism Development in Safranbolu, Turkey. 2016 International Conference on Hospitality, Leisure, Sports, and Tourism - Summer Session, 415-426. Kyoto, Japan.

Ulukavak, K. (2017). Safranbolu'nun Eski Adları. Bir Safranbolunun Penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler-Denemeler) (2 b., 17-28). içinde Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.

Yakupoğlu, C., & Musalı, N. (2018). Çobanoğulları Uç Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683/1284) : çeviri ve değerlendirme. Tarih Araştırmaları Dergisi, 37(63), 79.

ARŞİV KAYNAKLARI

BOA. A.MKT. 00082-00099-044. 16.01.2023 tarihinde alındı.

BOA. A.MKT., Dosya No:82, Gömlek No:99 16.01.2023 tarihinde alındı.

BOA. MVL. 00594-00055-001-001 16.01.2023 tarihinde alındı.